

Katarzyna Hebda-Relidzyńska

Regulacje prawne dotyczące przemocy wobec starszych w Czechach

Katarzyna Hebda-Relidzyńska – adwokat wpisany na listę adwokatów wykonujących zawód Izby Adwokackiej w Katowicach, specjalizujący się w prawie karnym materialnym oraz procesowym. Doktorantka z zakresu prawa karnego materialnego i kryminologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Regulacje prawne dotyczące przemocy wobec seniorów w Czechach.

1. Czy jest uregulowana karnie przemoc i jakie postacie obejmuje (fizyczną, psychiczną, seksualną, ekonomiczną, inną)?

W czeskim systemie prawa karnego nie zdefiniowano pojęcia „przemocy” jako takiej, nie określono także jakie postacie przemocy pojęcie to miałyby obejmować.

W § 119 czeskiego Kodeksu karnego¹ określono jedynie, iż „Przestępstwo popełnia się przemocą nawet wtedy, gdy jest ona skierowana przeciwko osobie, którą sprawca wprowadził w stan bezbronności za pomocą podstępu lub innych podobnych środków.”

Czescy juryści w swoich badaniach naukowych poświęcili jednak wiele uwagi, aby zdefiniować pojęcie przemocy, skupiając się szczególnie na pojęciu przemocy domowej. I tak Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Czeskiej definiuje przemoc domową jako „długotrwałe, agresywne zachowanie w rodzinie, obejmujące wszelkie działania lub zaniechania popełniane przez niektórych członków rodziny, które podważają życie, integralność fizyczną lub psychiczną innego członka rodziny lub poważnie wpływają na rozwój jego osobowości”².

Czeskie stowarzyszenie „Bílý kruh bezpečí” także podjęło badania nad zdefiniowaniem pojęcia przemocy domowej, a także jej postaci. I tak pojęciem przemocy domowej objęto wszystkie rodzaje przemocy fizycznej, seksualnej i psychicznej we wszystkich rodzajach związków intymnych³.

Przemoc fizyczna została zdefiniowana przy tym jako „bicie, policzkowanie, potrząsanie, chwytywanie, szczypanie, gryzienie, ciągnięcie za włosy, kąsanie itp., jak również odmawianie partnerowi opieki medycznej lub zmuszanie do picia alkoholu i zażywania narkotyków”⁴.

Wykorzystywanie seksualne określono jako „wymuszanie lub próba wymuszenia jakiegokolwiek kontaktu seksualnego lub zachowania bez zgody”. Doprecyzowano przy tym, iż wykorzystywanie seksualne „obejmuje, ale z pewnością nie ogranicza się do gwałtu małżeńskiego, ataków na seksualne części ciała, wymuszania seksu po wystąpieniu przemocy fizycznej lub traktowania w sposób poniżający seksualnie”⁵.

Przemoc emocjonalną zdefiniowano jako „podważanie poczucia własnej wartości lub samooceny jednostki”⁶.

¹ Zákon č. 40/2009 Sb. Zákon trestní zákoník,

² J. Prokop, *Home Violence to Seniors in the Czech Republic*, w *Violence against the elderly Challenges – Research – Action* pod red. K. Jagielskiej, J. M. Łukasik, N. G. Pikuty, Toronto 2015, s. 228-229.

³ https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/praf/js12/r_pravo/web/pdf/en/law-against-domestic-violence.pdf

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

⁶ Ibidem

Przez przemoc ekonomiczną zaś rozumieć należy „uzależnianie lub próbę uzależnienia finansowego poprzez utrzymywanie całkowitej kontroli nad zasobami finansowymi, uniemożliwianie dostępu do pieniędzy lub zakazywanie uczęszczania do szkoły lub pracy”⁷.

Ostatnią, ale niemniej ważną postacią przemocy jest przemoc psychiczna, która – zgodnie z definicją przyjętą przez stowarzyszenie „Bily kruh bezpeci” obejmuje „wywoływanie strachu poprzez zastraszanie, grożenie fizyczną szkodą sobie, partnerowi, dzieciom, rodzinie lub przyjaciółom partnera, niszczenie zwierząt domowych i mienia, a także wymuszanie izolacji od rodziny, przyjaciół, lub szkoły i pracy”⁸.

W Republice Czeskiej regulacja prawna przemocy domowej jest jeszcze stosunkowo nową regulacją ustawową, ponieważ pierwszym poważnym aktem prawnym ukierunkowanym na ochronę przed przemocą domową była nowelizacja ustawy nr 40/2009 Dz. U., Kodeks karny. W ramach § 199 dodano nowe przestępstwo znęcania się nad osobą dzielącą wspólne mieszkanie. To nowe przestępstwo uwzględnia specyfikę przemocy domowej, która ma zazwyczaj długotrwały i systematyczny charakter i nie musi osiągać wystarczających progów, aby stanowić przestępstwo uszkodzenia ciała. W kodeksie karnym można znaleźć również inne związane z przemocą przestępstwa – w szczególności § 145 reguluje ciężkie uszkodzenie ciała, § 146 reguluje uszkodzenie ciała, § 198 reguluje złe traktowanie osób pozostających pod opieką, § 337 reguluje utrudnianie pracy wymiaru sprawiedliwości i utrudnianie wykonania kary zakazu zbliżania się, § 367 reguluje niepodejmowanie działań prewencyjnych w związku z przestępstwem, a § 368 reguluje niezgłaszanie przestępstwa⁹.

2. Czy te regulacje obejmują seniorów?

Wszystkie regulacje, dotyczące szeroko rozumianej przemocy, w tym przemocy domowej obejmują także seniorów. W Republice Czeskiej nie wprowadzono dotychczas legalnej definicji przemocy wobec seniorów, która uwzględniałaby cechy szczególne dla tej grupy społecznej. Czescy badacze naukowci podjęli jednakże próbę dookreślenia pojęcia przemocy (szczególnie przemocy domowej) w odniesieniu do osób w podeszłym wieku.

W Czechach przemoc domowa wobec osób starszych jest postrzegana jako długotrwała i powtarzająca się przemoc, która prowadzi do urazów, uszczerbku na zdrowiu, a także do szkód psychicznych, utraty mieszkania, oszczędności całego życia, godności, niezależności i bezpieczeństwa¹⁰.

Przemoc domowa może przybierać formy przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej, przymusowej izolacji społecznej i deprivacji ekonomicznej. Przemoc jest zachowaniem, które koncentruje się na innej osobie i wyrządza jej krzywdę. Może ona być odwetem za szkodliwe zachowanie, może też mieć konkretny cel – wymuszenie

⁷ Ibidem

⁸ Ibidem

⁹ <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/czech-republic/topics/1legal-provisions>, dostęp: 5.10.2022 r.

¹⁰ J. Prokop, *Home Violence...* s. 229.

określonego zachowania, przejawia się jako przejaw ambicji władzy i rzeczywistej władzy zarówno wśród jednostek, jak i grup¹¹.

Formy przemocy domowej wobec osób starszych można – według czeskich jurystów – podzielić na dwie kategorie: czynną i bierną.

Czynne formy są następujące:

- przemoc fizyczna,
- przemoc psychiczna i emocjonalna,
- przemoc seksualna,
- izolacja społeczna – ograniczenie kontaktów z innymi ludźmi,
- nadużycia (kradzież rzeczy, emerytury, koszty niezamierzonych aktów prawnych),
- ograniczenie swobody wyboru (nacisk na przeniesienie własności, uniemożliwienie wyboru własnego miejsca zamieszkania),
- celowe przedawkowanie leków lub inne celowe manipulacje z lekami.

Bierne formy obejmują wszystkie formy lekceważenia seniora powierzonego pod opiekę osobie agresywnej, na przykład:

- zaniedbywanie higieny osobistej,
- niedostateczne karmienie oraz dieta niedostosowana do potrzeb seniora,
- niedostateczne zaspokajanie potrzeb podstawowej opieki zdrowotnej,
- odmowa wizyty u lekarza¹².

Podkreśla się przy tym, iż wiele form przemocy domowej wobec osoby starszej może występować jednocześnie. Najczęściej stosowana formą przemocy wobec seniorów jest psychiczna przemoc domowa, która obejmuje zastraszanie, presję psychiczną, groźby, złorzeczenie, wzbudzanie poczucia winy, niewłaściwe traktowanie, niespełnianie życzeń, poniżenie, obniżenie godności¹³.

Kolejną częstą formą przemocy wobec seniorów jest przemoc gospodarcza polegająca na przejęciu całości lub części emerytury lub renty seniora, przeniesieniu własności mienia należącego do seniora, kradzieży mienia, wywieraniu nacisku na niepożądane działania prawne np. dokonanie darowizny z majątku seniora na rzecz opiekuna¹⁴.

Specyficzną formą przemocy domowej wobec seniora jest także zaniedbywanie obowiązków opiekuńczych, gdy opiekun otrzymuje dodatek na opiekę profesjonalną, ale nie zapewnia jej, lub zapewnia w mniejszym zakresie niż jest to konieczne¹⁵.

3. Czy przemoc wobec seniora jest surowiej kwalifikowana?

Przemoc podejmowana wobec osób starszych nie stanowi według czeskiego prawa karnego typu kwalifikowanego żadnego z przestępstw przemocowych, tym samym

¹¹ Ibidem, s. 230

¹² Ibidem

¹³ Ibidem

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Ibidem

stwierdzić należy, iż nie jest ona surowiej kwalifikowana, niż przemoc wobec dzieci lub rówieśników.

Zauważyć przy tym należy, iż według czeskiego prawa karnego popełnienie przestępstwa na szkodę osoby starszej jest okolicznością obciążającą, wpływającą na potencjalnie wyższy wymiar kary zgodnie z zasadami wymierzania kary przez czeski sąd karny.

Zgodnie bowiem z § 42 czeskiego Kodeksu karnego „Jako okoliczność obciążającą sąd bierze pod uwagę w szczególności fakt, że sprawca:

- popełnił przestępstwo na szkodę dziecka, osoby najbliższej, osoby w ciąży, osoby chorej, niepełnosprawnej, **w podeszłym wieku** lub ubezwłasnowolnionej, narażając w ten sposób jej życie lub zdrowie, powodując szkody, uszczerbek na zdrowiu lub inny uszczerbek lub też został bezpodstawnie wzbogacony ich kosztem”.

Osoby w podeszłym wieku są także klasyfikowane jako szczególnie wrażliwi pokrzywdzeni zgodnie z § 2 ust. 4 czeskiej Ustawy o ofiarach przestępstw¹⁶, dzięki czemu przysługuje im szereg dodatkowych uprawnień, a także organy państwowe – w tym Policja i Prokuratura – mają wobec nich szereg obowiązków informacyjnych, a także muszą obchodzić się z nimi w szczególny sposób.

4. Czy są regulacje karne dotyczące zaniedbania – umyślne lub nieumyślne zaniechanie w opiece, porzucenie, nie odbieranie seniora ze szpitala?

Czeski Kodeks karny przewiduje regulacje – zarówno umyślne jak i nieumyślne – dotyczące zaniedbania osób pozostających pod opieką sprawcy lub innych osób, wobec których ciąży na sprawcy prawny szczególny obowiązek opiekuńczy. Nie wyszczególnia jednak odrębnych typizacji dotyczących zaniedbania seniorów.

Typizacje dotyczące zaniedbania w czeskim Kodeksie karnym to:

- 1) § 143 typizujący nieumyślne spowodowanie śmierci przez zaniedbanie;
- 2) § 147 typizujący spowodowanie poważnego uszkodzenie ciała w wyniku zaniedbania (zarówno typ umyślny jak nieumyślny);
- 3) § 148 typizujący spowodowanie uszkodzenie ciała w wyniku zaniedbania (zarówno typ umyślny jak nieumyślny);
- 4) § 195 typizujący porzucenie dziecka lub podopiecznego;
- 5) § 198 typizujący znęcanie się nad podopiecznym;
- 6) § 199 typizujący znęcanie się nad osobą mieszkającą we wspólnym mieszkaniu.

¹⁶ Zákon č. 45/2013 Sb. Zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů),

5. Czy jest odrębna ustawa dot. przemocy wobec seniora?

W Czechach nie uchwalono dotychczas żadnego odrębnego aktu prawnego, który dotyczyłby stricte przemocy wobec seniorów.

6. Czy są inne rodzaje odpowiedzialności prawnej za przemoc wobec seniora?

W Republice Czeskiej wiele aktów prawnych statuuje środki ochrony seniorów, a co za tym idzie odpowiadające im represje, spotykające osoby naruszające prawa osób w podeszłym wieku. W kontekście stosowanej wobec seniorów przemocy szczególne znaczenie zyskują regulacje dotyczące ochrony ofiar przemocy domowej. Poniżej jedynie tytułem przykładu podaję regulacje prawa czeskiego statuujące niektóre środki ochrony (m.in.) osób starszych.

1) Ustawa o Policji

Artykuł 44 i następne Ustawy nr 273/2008 o Policji, reguluje ewentualne przymusowe wydalenie osoby stosującej przemoc z miejsca wspólnego zamieszkania przez policję na okres 10 dni w przypadku wysokiego ryzyka nieuchronnego powtórzenia się ataku na osobę współzamieszkującą.

2) Ustawa o niektórych wykroczeniach

Artykuł 7 Ustawy nr 251/2016 o niektórych wykroczeniach, reguluje wykroczenia przeciwko konkubinatomu cywilnemu i określa możliwe do nałożenia w różnych przypadkach grzywny.

3) Kodeks Cywilny

– Artykuł 751 i następne, Ustawy nr 89/2012 Kodeks cywilny daje sądowi możliwość ograniczenia lub wykluczenia prawa małżonka do przebywania w domu wspólnego zamieszkania z drugim małżonkiem przez określony czas, jeśli dalsze wspólne zamieszkiwanie staje się nie do zniesienia z powodu przemocy fizycznej lub psychicznej.

– W art. 697 Kodeksu cywilnego zawarto zasadę alimentacji między małżonkami.¹⁷

4) Ustawa nr 198/2006, o usługach społecznych

Ustawa reguluje warunki regulujące pomoc i wsparcie dla osób w niekorzystnej sytuacji społecznej świadczone za pośrednictwem usług społecznych oraz zasiłek opiekuńczy, warunki regulujące wydanie zezwolenia na świadczenie usług społecznych, wykonywanie administracji publicznej w zakresie usług społecznych, kontrolę świadczenia usług społecznych oraz warunki wstępne wykonywania czynności w zakresie usług społecznych.

5) Ustawa nr 372/2011, o usługach zdrowotnych

Ustawa reguluje warunki świadczenia opieki zdrowotnej w Republice Czeskiej. Między innymi reguluje prawa pacjentów, a także warunki niedobrowolnej hospitalizacji.

¹⁷ <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/czech-republic/topics/1legal-provisions>, dostęp: 8.10.2022 r.

6) Ustawa. Nr 48/1997 o publicznym ubezpieczeniu zdrowotnym

Ustawa reguluje warunki uczestnictwa w ubezpieczeniu zdrowotnym w Republice Czeskiej. Istnieją przypadki, w których składki ubezpieczeniowe są opłacane przez państwo.

7) Ustawa nr 198/2009, o przeciwdziałaniu dyskryminacji

Ustawa ta zapewnia ochronę przed dyskryminacją w Republice Czeskiej. Reguluje zarówno dyskryminację bezpośrednią, jak i pośrednią. Zarówno niepełnosprawność, jak i wiek są powodami dyskryminacji, które mogą być karane.

8) Ustawa nr 292/2013, o szczególnych procedurach sądowych

Ustawa o specjalnych procedurach sądowych stanowi kontynuację instytucji prawa materialnego prywatnego chroniących osoby starsze i osoby z upośledzeniem.

7. Czy w Republice Czeskiej funkcjonuje instytucja asystenta osoby starszej

W sytuacji, gdy osoba starsza nie jest już w stanie sama o siebie zadbać z powodu swojego stanu zdrowia lub upośledzenia, w Republice Czeskiej istnieje kilka możliwości rozwiązania tej sytuacji. Jeśli stan kliniczny osoby jest ustabilizowany i środowisko domowe na to pozwala, można zapewnić usługi zdrowotne i społeczne w ramach opieki domowej. Usługi te wspierają życie ludzi w naturalnym środowisku społecznym i umożliwiają im udział w codziennym życiu społecznym.

Zgodnie z czeską Ustawą o usługach społecznych, są to rodzaje usług terenowych i ambulatoryjnych:

Personal Assistance (pomoc osobista)

Pomoc osobista to usługa świadczona osobom o ograniczonej samodzielności z powodu wieku, przewlekłych dolegliwości lub niepełnosprawności, gdy ich sytuacja wymaga pomocy innej osoby fizycznej. Usługa świadczona jest bez ograniczeń czasowych, w naturalnym środowisku społecznym osoby i obejmuje czynności niezbędne konkretnej osobie.

Usługa domowa

Usługa domowa to usługa terenowa lub ambulatoryjna świadczona osobom o ograniczonej samodzielności z powodu wieku, przewlekłych dolegliwości lub niepełnosprawności oraz rodzinom z dziećmi, których sytuacja wymaga pomocy innej osoby fizycznej.

Pomoc doraźna

Pomoc doraźna to usługa terenowa polegająca na zapewnieniu nieprzerwanej komunikacji głosowej i elektronicznej na odległość z osobami narażonymi na trwałe wysokie ryzyko utraty zdrowia lub życia w przypadku nagłego pogorszenia stanu zdrowia lub możliwości.

Usługa przewodnictwa i czytelnictwa

Usługa przewodnictwa i czytania to usługa terenowa lub ambulatoryjna świadczona osobom o ograniczonych możliwościach z powodu wieku lub niepełnosprawności w zakresie orientacji i komunikacji oraz pomoc w załatwianiu spraw osobistych.

Mieszkania wspomagane

Mieszkanie wspomagane to usługa terenowa świadczona osobom o ograniczonej samodzielności z powodu niepełnosprawności lub przewlekłych dolegliwości, w tym zaburzeń psychicznych, których sytuacja wymaga pomocy innej osoby fizycznej.

Opieka wytchnieniowa

Opieka zastępcza to usługa terenowa, ambulatoryjna lub pobytowa świadczona osobom o ograniczonej samodzielności z powodu wieku, przewlekłych dolegliwości lub niepełnosprawności, o których opieka sprawowana jest w ich naturalnym środowisku społecznym.

Dzienne domy pomocy społecznej

W dziennych domach pomocy społecznej usługi ambulatoryjne są świadczone osobom o ograniczonej samodzielności z powodu wieku lub niepełnosprawności oraz osobom z przewlekłymi zaburzeniami psychicznymi, których sytuacja wymaga regularnej pomocy innej osoby fizycznej¹⁸.

¹⁸ <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/OlderPersons/CzechRepublicPublicDefenderRights.docx>.
dostęp: 10.10.2022 r

Fundacja Projekt Starsi

Jesteśmy ogólnopolską organizacją pozarządową, która chce poprawić jakość życia osób starszych w Polsce. Zabiegamy o godne, wolne od przemocy i cierpienia, życie starszych w Polsce. Wspieramy starszych i ich otoczenie, inicjujemy zmiany systemowe i promujemy pozytywne postawy wobec seniorów.

Przeciwdziałanie przemocy wobec starszych – to jeden z kluczowych obszarów naszej działalności, który rozwijamy od początku pracy fundacji. Realizujemy kampanie społeczne, edukujemy seniorów, ich otoczenie i opinię publiczną. Udzielamy bezpłatnej pomocy osobom starszym doświadczającym przemocy. Zawiadamiamy odpowiednie służby, udzielamy wsparcia telefonicznego, psychologicznego i pomocy prawnej, prowadzimy też grupę wsparcia. Edukujemy specjalistów: pracowników systemu pomocy społecznej, ochrony zdrowia, policjantów oraz księży, aby mogli lepiej rozpoznawać przemoc wobec starszych. Inicjujemy zmiany prawne i tworzymy narzędzia do diagnozy dla lekarzy takie jak Formularz Oceny Ryzyka Przemocy wobec starszych.

Więcej informacji o naszych działaniach
na stronie www.projektstarsi.pl
i pod numerem 537 375 505.

Projekt realizowany z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.

